

Dariusz Mazurkiewicz¹
Szczecin

Prewencja nadużyć seksualnych wobec małoletnich w kanonicznym polskim prawodawstwie partykularnym

Przestępstwa seksualne wobec małoletnich, zwłaszcza jeżeli zostały dokonane przez duchownych i inne osoby pracujące lub działające w ramach struktur kościelnych, budzą słuszne oburzenie i zgorzienie. Czyny te bowiem w szczególnie drastyczny sposób naruszają sprawiedliwość i burzą zaufanie, jakim dzieci i młodzież obdarzają Kościół w procesie wychowawczym. Mają również negatywny wpływ na dalsze funkcjonowanie osobiste i społeczne ofiary. Dlatego jednym z priorytetowych zadań wspólnoty Kościoła powinna być ochrona małoletnich, będąca wypełnieniem wezwania Chrystusa do troski o najmniejszych (Mk 10, 13-16) i stanowiąca nieodłączny element chrześcijańskiego świadectwa. W praktyce wyraża się ona na dwóch płaszczyznach. Pierwszą jest polityka określana jako „zero tolerancji”, która polega na stanowczym reagowaniu na przypadki przestępstw seksualnych wobec osób małoletnich. Drugą natomiast jest wprowadzanie programów profilaktycznych, mających na celu niedopuszczanie do powstawania tego typu przestępstw. Niniejszym artykuł będzie próbą dostrzeżenia polskich kanonicznych norm partykularnych, które mają służyć ochronie osób małoletnich przed nadużyciami seksualnymi i przemocą fizyczną i psychiczną. Przemoc wobec dzieci i młodzieży dlatego zostanie ujęta w analizie istniejących aktów, bowiem niejednokrotnie stanowi element przestępstw seksualnych. Zatem bez obecności tego typu norm, program ochrony małoletnich byłby niepełny.

1. Normy Konferencji Episkopatu Polski

Wobec pojawiających się przypadków przestępstw seksualnych duchownych wobec osób małoletnich, zarówno ustawodawca powszechny, jak i ustawodaw-

¹ Dariusz Mazurkiewicz – ks. dr, adiunkt w Katedrze Prawa Kanonicznego na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Szczecińskiego, e-mail: d.mazurkiewicz@diecezjajzg.pl.

cy partykularni, starali się wypracować normy mające zapobiegać tego typu przestępstwom. Starania takie wykazywali również polscy biskupi. W październiku 2014 r. Konferencja Episkopatu Polski wydała *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą poniżej osiemnastego roku życia*, które w konsekwencji zmian w polskim kodeksie karnym², zostały znowelizowane 6 czerwca 2017 r.³. Co prawda przywołane *Wytyczne* mają przede wszystkim na celu wskazanie procedury postępowania w przypadku już zaistniałych przestępstw, bądź w sytuacji podejrzenia o popełnienie przez duchownego przestępstwa *contra sextuum* z osobą małoletnią⁴, zawierają jednak trzy aneksy, z których ostatni dotyczy zasad formacji i profilaktyki, przez co jest niezwykle interesujący w kontekście podejmowanego zagadnienia.

Analiza trzeciego aneksu prowadzi do wniosku, że polski prawodawca kościelny szczególnie ważną rolę prewencyjną przypisuje formacji w seminariach i domach zakonnych⁵. To podczas niej dokonuje się wejście na drogę naśladowania Chrystusa oraz budowanie dojrzałego człowieczeństwa, które nie może pomijać takich elementów jak określenie własnej tożsamości i orientacji seksualnej⁶. Aby osiągnąć te cele, należy dążyć do wypracowania w kandydacie do kapłaństwa lub życia zakonnego stabilnej tożsamości umożliwiającej przeżywanie w sposób spójny różnorodnych relacji i doświadczeń⁷.

Mając na uwadze właściwe przygotowanie alumnów i zakonników do pracy z dziećmi i młodzieżą, formacja w seminariach i domach zakonnych powinna koncentrować się na kilku elementach. Pierwszym jest badanie zdatności kan-

² Zob. *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny*, tekst jedn. Dz. U. z 2018 r., poz. 1600, art. 240. Zmiana dotyczyła objęcia przestępstw z art. 197 § 3 lub 4, art. 198 oraz art. 200 prawnym obowiązkiem zgłoszenia do organów ścigania.

³ Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia*, tekst znowelizowany 6 czerwca 2017 r., http://episkopat.pl/wp-content/uploads/2017/07/KEP_wytyczne_z_aneksami.NOWELIZACJA.2017-1.pdf (8.08.2018).

⁴ Z małoletnimi prawodawca zrównał osoby w trwały sposób niezdolne do posługiwania się rozumem.

⁵ Zob. W. Rzeszowski, *Odpowiedź Kościoła w Polsce na problem wykorzystywania seksualnego małoletnich w kontekście formacji seminarialnej i ciągłej*, [w:] *Seksualne wykorzystywanie małoletnich w Kościele. Problem – odpowiedź kościoła – doświadczenie polskie*, A. Żak, E. Kusz [red.], Kraków 2018, s. 243-252.

⁶ J. Wong, *Kandydaci do kapłaństwa i do życia zakonnego. Wybór, obserwacja, formacja*, [w:] *Ku uzdrowieniu i odnowie. Materiały z sympozjum dla biskupów i przełożonych zakonnych o seksualnym wykorzystaniu osób niepełnoletnich*, Papieski Uniwersytet Gregoriański 6-9 lutego 2012, Kraków 2012, s. 104.

⁷ Zob. Sobór Watykański II, *Dekret o formacji kapłańskiej Optatam totius*, nr 11, [w:] *Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002.

dydata do święceń⁸. Rozpoczyna się ono już w chwili przyjmowania kandydata do seminarium lub zakonu. Na tym etapie konieczne jest wykwalifikowane duchowe towarzyszenie aspirantowi, które skłoni go do wyjawienia historii swojego dotychczasowego życia z uwzględnieniem doświadczeń seksualnych⁹. Przedmiotem rozmów prowadzonych przez formatorów uczestniczących w przyjmowaniu do seminarium i zakonu powinna być również tematyka dojrzałości seksualnej¹⁰. Pomocne jest także poddanie kandydata badaniom psychologicznym oraz pogłębionemu wywiadowi w celu poznania poziomu dojrzałości seksualnej, a także odkrycia ewentualnych zaburzeń¹¹.

Gdyby badania psychologiczne lub inne metody rozeznania prowadziły do wniosku, że kandydat do kapłaństwa lub życia zakonnego przejawia wyraźne braki w dojrzałości seksualnej, należy ocenić ich skalę i rozeznąć, czy mogą one ulec przepracowaniu w procesie formacyjnym, czy też całkowicie uniezdalniają kandydata do podjęcia formacji¹². Taka niezdolność – zdaniem prawodawcy kościelnego – wynika z praktykowania homoseksualizmu, głęboko zakorzenionej orientacji homoseksualnej oraz uczestnictwa w „kulturze gejowskiej”¹³. Inaczej natomiast trzeba ocenić nieuporządkowanie seksualne nie mające trwałego charakteru, a pojawiające się w okresie dojrzewania¹⁴. Jeżeli w tym drugim przypadku – zdaniem formatorów – braki w rozwoju psychoseksualnym będą mogły zostać przepracowane dzięki pomocy terapeutycznej, kandydat do święceń lub życia zakonnego może rozpocząć lub kontynuować formację, a następnie przystąpić do święceń lub ślubów bez obawy, że jego posługa duszpasterska będzie niosła zagrożenie dla dzieci i młodzieży.

⁸ Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego*, aneks 3, art. 1.

⁹ Zob. G. Cucci, H. Zollner, *Kościół a pedofilia*, Kraków 2011, s. 65. 94-96.

¹⁰ Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego*, aneks 3, art. 2, p. 4.

¹¹ Tamże, aneks 3, art. 2, p. 2-3.

¹² Zob. B. Szpakowski, *Męska tożsamość kandydatów do posługi kapłańskiej*, „Biuletyn Wychowania Seminarijnego” 47 (2015) nr 56, s. 19-32.

¹³ „Niniejsza Kongregacja, w porozumieniu z Kongregacją Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, uważa za konieczne oświadczyć wyraźnie, że Kościół, głęboko szanując osoby, których dotyczy ten problem, nie może dopuszczać do seminarium ani do święceń osób, które praktykują homoseksualizm, wykazują głęboko zakorzenione tendencje homoseksualne lub wspierają tak zwaną ‘kulturę gejowską’”, Kongregacja ds. Edukacji Katolickiej, *Instrukcja dotyczące kryteriów rozeznawania powołania w stosunku do osób z tendencjami homoseksualnymi w kontekście przyjmowania ich do seminariów i dopuszczania do święceń z 4.11.2005 r.*, AAS 97 (2005), s. 1009-1012.

¹⁴ „Inaczej natomiast należałoby traktować tendencje homoseksualne, które są jedynie wyrazem przejściowego problemu, takiego jak, na przykład, niezakończony jeszcze proces dorastania. Niemniej jednak, takie tendencje muszą być wyraźnie przewyciężone przynajmniej trzy lata przed święceniami diakonatu”, tamże.

Kolejnym elementem mającym charakter prewencyjny, na który wskazuje Konferencja Episkopatu Polski w trzecim aneksie *Wytycznych*, jest przekazywanie kandydatom do kapłaństwa i życia zakonnego wiedzy na temat odpowiedzialności kanonicznej i państwowej za przestępstwa przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu popełnione przez duchownych wobec osób małoletnich. Powinno być ono zgodne z aktualnym stanem prawnym¹⁵.

Przekazywanie wiedzy na temat odpowiedzialności kanonicznej dotyczy zarówno materialnego prawa karnego, jak i prawa procesowego, mającego zastosowanie w przypadku zaistnienia przestępstwa. Prawodawca kościelny penalizuje zasadniczo dwa czyny seksualne, których może dopuścić duchowny wobec osób małoletnich. Pierwszym jest przestępstwo przeciw szóstemu przykazaniu Dekalogu, popełnione z małoletnim¹⁶ poniżej osiemnastego roku życia lub z osobą, która jest trwale niezdolna do posługiwania się rozumem¹⁷. Drugim przestępstwem jest nabywanie, przechowywanie lub rozpowszechnianie w celach lubieżnych materiałów pornograficznych, które przedstawiają małoletnich poniżej czternastego roku życia. Nie ma przy tym znaczenie w jaki sposób i za pomocą jakiego urzędnika dokonuje się to działanie¹⁸. Przekazywanie alumnom informacji o tego typu przestępstwach powinno mieć charakter szczegółowy i być prowadzone w ramach systematycznego wykładu z karnego prawa kanonicznego.

Z kolei wiedza dotycząca prawa procesowego mającego zastosowanie w przypadku zaistnienia wyżej wymienionych przestępstw powinna dotyczyć zarówno norm występujących w *Kodeksie Prawa Kanonicznego*¹⁹, jak i zauważonych już *Wytycznych*. Jej treścią powinny być zasady dochodzenia wstępnego, sposób postępowania przełożonego kościelnego po przyjęciu doniesienia o przestępstwie, troska o ofiarę, badanie faktów i okoliczności domniemanego przestępstwa, wysłanie uporządkowanych akt do Kongregacji Nauki Wiary, a wreszcie zastosowanie się do przesłanych przez Kongregację wytycznych²⁰.

¹⁵ Zob. F. Lempa, *Kanoniczna ochrona karna małoletnich przed nadużyciami seksualnymi*, Białystok 2013, s. 52-56.

¹⁶ W *Wytycznych* Konferencji Episkopatu Polski użyty jest termin „nieletni”, który ma jednak inne znaczenie w prawie polskim, dlatego w artykule używany jest termin „małoletni”. Z małoletnim prawodawca kościelny zrównuje osoby trwale niezdolne do posługiwania się rozumem.

¹⁷ Kongregacja Nauki Wiary, *Normae de gravioribus delictis* z 15.07.2010 r., AAS 102 (2010), s. 419-431, art. 6 § 1, 1.

¹⁸ Tamże, art. 6 § 1, 2°.

¹⁹ *Codex Iuris Canonici, Auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus*, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Pallottinum 1984, dalej KPK.

²⁰ Zob. D. Mazurkiewicz, *Ochrona małoletnich ofiar przestępstw contra sextum Decalogi praeceptum jako element formacji do kapłaństwa*, [w:] *Księga Jubileuszowa 70-lecie Wyższego*

Jeżeli chodzi o znajomość prawa państwowego, to wystarczające do uzyskania efektu prewencyjnego będzie pouczenie alumnów i zakonników o normach państwowego prawa karnego dotyczącego przestępstw seksualnych wobec małoletnich²¹ oraz o odpowiedzialności przed organami państwowymi za popełnienie tego typu przestępstw. Nie ma przy tym konieczności, by kandydaci do kapłaństwa i życia zakonnego uzyskiwali szczegółową wiedzę na temat postępowania karnego²², natomiast konieczne jest zaznajomienie ich z obowiązkiem prawnym zgłoszenia organom powołanym do ścigania przestępstw czynów, o których w art. 197 § 3 lub 4, art. 198, art. 200 kk oraz wyjaśnienie, że niedopełnienie tego obowiązku jest zagrożone karą pozbawienia wolności do lat 3. Aspiranci do kapłaństwa i życia zakonnego muszą wiedzieć, że obowiązek ten ciąży na każdym, kto uzyskał wiarygodną wiadomość o usiłowaniu lub dokonaniu czynów zabronionych w przywołanych wyżej artykułach, przy czym, gdy nie dokona tego osoba oskarżająca, w pierwszym rzędzie powinien dokonać tego przyjmujący zgłoszenie o przestępstwie, osobiście lub za pośrednictwem swojego pełnomocnika²³.

Trzecim elementem mającym na celu zapobieganie przestępstwom seksualnym przeciwko małoletnim, koniecznym w formacji seminaryjnej i zakonnej, jest uwrażliwienie na krzywdy, jakie może wyrządzić małoletnim duchowny, który dopuszcza się przestępstw seksualnych oraz nauczanie alumnów rozpoznawania znaków nadużyć wobec dzieci i młodzieży²⁴. Zagadnienia te, a także kształtowanie dojrzałej seksualności, powinny być przede wszystkim przedmiotem wykładów i konferencji dla przygotowujących się do kapłaństwa lub życia zakonnego. Nie może ich również zabraknąć w kierownictwie duchowym oraz w innych aktywnościach służących rozwojowi życia duchowego²⁵.

Trzeci aneks do *Wytycznych* Konferencji Episkopatu Polski nie dotyczy jednak tylko kandydatów do kapłaństwa i życia zakonnego. Swoim zakresem obej-

Seminarium Duchownego w Gorzowie Wlkp. i Paradyżu, D. Mazurkiewicz [red.], Paradyż 2017, s. 111-119.

²¹ Zob. *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny*, art. 197-202; K. Marzec-Holka, *Przemoc seksualna wobec dziecka. Studium pedagogiczno-kryminologiczne*, wyd. II rozszerzone, Kraków 2011, s. 13-30.

²² Zob. *Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego*, tekst jedn. Dz. U. z 2018 r., poz. 1467.

²³ Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego*, aneks 2, art. 1a, p. 1.

²⁴ Zob. Kongregacja Nauki Wiary, *Okólnik do konferencji episkopatów w sprawie opracowania „wytycznych” dotyczących sposobów postępowania w przypadku nadużyć seksualnych popełnionych przez duchownych wobec osób niepełnoletnich z 3.05.2011 r.* nr I b., <http://www.opoka.org.pl/aktualnosci/news.php?id=37544&s=opoka> (30.08.2018).

²⁵ Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego*, aneks nr 3, art. 3.

muje również samych formatorów seminaryjnych i zakonnych. Zawiera stwierdzenie, że ewentualne, choćby najmniejsze nadużycia seksualne z ich strony, powinny spotykać się z szybką interwencją przełożonych, nie wyłączając odsunięcia oskarżonego od pełnienia funkcji²⁶. Norma ta jest szczególnie ważna w kontekście zgorzenia, którego świadkami mogą być kandydaci do kapłaństwa i życia zakonnego. Jej realizacja będzie jednocześnie czytelnym sygnałem dla alumnów i zakonników, że w Kościele nie ma tolerancji wobec zachowań przestępczych, nawet jeśli są one popełniane przez osoby zajmujące ważne urzędy. Jest to jednocześnie zgodne z duchem i literą KPK, w którym prawodawca zawarł dyspozycję, w myśl której można ciężiej ukarać przestępcę, jeżeli posiada jakąś godność lub do popełnienia przestępstwa nadużył władzy lub urzędu (kan. 1326 § 1, 1°).

Prewencja – w myśl aneksu trzeciego *Wytycznych* Konferencji Episkopatu Polski – powinna obejmować także duszpasterzy zaangażowanych w pracę z małoletnimi, poprzez przygotowanie ich do profesjonalnego wykonywania powierzonych zadań. Celem takiego przeszkolenia powinno być uwrażliwienie, że podstawową wartością wychowawczą jest dobro małoletnich, a wobec przestępstw seksualnych nie może być miejsca na tolerancję i ukrywanie przypadków. Szkolenia prewencyjne mają także na celu wyeliminowanie ryzyka wykorzystywania seksualnego małoletnich w pracy duszpasterskiej²⁷. Wydaje się, że ich miejsce może być usytuowane w ramach formacji stałej duchowieństwa²⁸.

Wraz z wydaniem w październiku 2014 r. *Wytycznych*, Konferencja Episkopatu Polski przyjęła również dokument dotyczący zapobieganiu nadużyciu seksualnych wobec dzieci i młodzieży oraz osób niepełnosprawnych²⁹. Jego celem było wskazanie zasad, których realizacja ma służyć ochronie małoletnich przed przestępstwami seksualnymi. Dokument zawiera zarówno zasady ogólne, jak i konkretne postulaty i normy prawne. Tworzy również struktury odpowiedzialne za ochronę dzieci i młodzieży.

Do zasad ogólnych zawartych w przywoływanych normach należy zaliczyć stwierdzenie, że wspólnota Kościoła musi być bezpiecznym i przejrzystym

²⁶ Tamże, aneks 3, art. 4.

²⁷ D. Mazurkiewicz, *Ochrona małoletnich ofiar przestępstw contra sextum Decalogi praeceptum*, s. 119-122.

²⁸ P. Majer, *Problem wykorzystywania seksualnego małoletnich w Kościele. Perspektywa prawnokanoniczna*, [w:] *Seksualne wykorzystywanie małoletnich w Kościele. Problem – odpowiedź kościoła – doświadczenie polskie*, s. 237.

²⁹ Konferencja Episkopatu Polski, *Prewencja nadużyć seksualnych wobec dzieci i młodzieży i osób niepełnosprawnych w pracy duszpasterskiej i wychowawczej Kościoła w Polsce*, tekst przyjęty 10-11 czerwca 2014 r., <http://episkopat.pl/prewencjanaduzyc-seksualnych-wobec-dzieci-i-mlodziezy-i-osob-niepelnosprawnych-w-pracyduszpasterskiej-i-wychowawczej-koscio-la-w-polsce/> (30.08.2018).

środowiskiem wzrostu młodych ludzi. W tym celu konieczna jest prewencja służąca wyeliminowaniu ryzyka popełnienia nadużyć seksualnych przez kogokolwiek z wykonujących zadania duszpasterskie z dziećmi i młodzieżą³⁰. Konferencja Episkopatu Polski zaznacza, że cel ten powinien zostać osiągnięty poprzez:

- a) przygotowanie i wprowadzenie w życie programów profilaktycznych mających na celu ochronę małoletnich,
- b) przygotowanie dla osób pracujących z dziećmi i młodzieżą kodeksu zachowań,
- c) troskę o właściwą formację alumnów i kapłanów,
- d) prowadzenie obowiązkowych oraz regularnych szkoleń dla katechetów i innych osób, które z dziećmi i młodzieżą pracują zawodowo lub jako wolontariusze,
- e) pouczanie i stawianie wymagań przy przyjęciu do pracy osobom mającym zajmować się małoletnimi³¹.

W dalszej części dokument Konferencji Episkopatu Polski zawiera postulaty prewencyjne do zrealizowania w systemie wychowawczym Kościoła. Należy tu przywołać przede wszystkim zalecenie właściwego dobierania personelu do pracy z małoletnimi³², tworzenie kodeksów zachowań i wdrażanie programów zapewniających dzieciom i młodzieży bezpieczne środowisko wzrostu³³, wprowadzanie prewencji nadużyć seksualnych do programów kształcenia, współpracę z rodzicami oraz samymi małoletnimi.

Wśród wyżej wymienionych zaleceń, niezwykle ważna wydaje się sprawa doboru kadry zajmującej się dziećmi i młodzieżą. Należy do niej zaliczyć zarówno pracowników etatowych, jak i osoby skierowane do posługi oraz innych opiekunów i animatorów, nawet jeśli swoje zadania wykonują jako wolontariusze i w sposób okazjonalny. Temat prewencji powinien być poruszany już przy przyjmowaniu do pracy³⁴. W dalszej kolejności wychowawcy, opiekunowie oraz animatorzy zajęć z małoletnimi powinni otrzymać właściwe przeszkolenie, a także otrzymać pomoc i możliwość superwizji od osób odpowiedzialnych za bezpieczeństwo dzieci i młodzieży³⁵.

Dodatkowo każda zatrudniona osoba ma obowiązek przedstawienia zaświadczenia o niekaralności oraz zadeklarować przestrzeganie kodeksu zachowań. Obowiązek ten dotyczy także wolontariuszy i osób czasowo podej-

³⁰ Tamże, pkt 1.

³¹ Tamże, pkt 5.

³² Tamże, pkt 12.

³³ Tamże, pkt 7-8. 10.

³⁴ Tamże, pkt 12.

³⁵ Tamże, pkt 6.

mujących opiekę nad małoletnimi i koreluje z art. 21 ustawy z dnia 16 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym³⁶. Zgodnie z przywołaną ustawą zatrudnienie albo dopuszczenie osoby do innej działalności związanej z wychowaniem, edukacją, wypoczynkiem, leczeniem małoletnich lub opieką nad nimi, związane jest z obowiązkiem sprawdzenia, czy dana osoba nie figuruje w „Rejestrze Sprawców Przystępstw na Tle Seksualnym”. Norma ta dotyczy również duchownych, katechetów oraz wszystkich innych osób działających w strukturach kościelnych, które choćby okazjonalnie organizują wypoczynek dla dzieci i młodzieży lub podejmują nad nimi opiekę. Osoby te mają obowiązek sprawdzenia wszystkich zatrudnianych lub dopuszczanych do pracy z małoletnimi wychowawców i opiekunów³⁷.

Normy odnoszące się do personelu dotyczą również obowiązku organizowania szkoleń mających zapewnić wysoką jakość pracy wychowawczej i formacyjnej oraz wykluczających możliwość popełnienia czynów prawnie zabronionych³⁸. Prawodawca kościelny ustala także zakres tematyczny tych szkoleń. Powinny one pozwalać na poznanie własnej kompetencji emocjonalnej i społecznej, nauczenie się technik komunikacji i rozwiązywania konfliktów, zrozumienie dynamiki psychicznej ofiar, a także poznanie strategii sprawców nadużyć seksualnych, elementów strukturalnych w instytucjach, które mogą sprzyjać nadużyciom seksualnym i czynów karalnych w tym zakresie oraz aktualnego ustawodawstwa cywilnego, kościelnego i procedur z nimi związanych³⁹. Prawodawca zaleca również, by realizacja szkoleń była monitorowana zarówno na poziomie krajowym, jak i na poziomie koordynatorów poszczególnych jednostek kościelnych⁴⁰, tak by zarówno ich częstotliwość, jak i treść, spełniała standardy wskazane przez prawodawcę.

Nawiązując do treści analizowanego dokumentu Konferencji Episkopatu Polski należy także, jak to zostało już wcześniej zauważone, zwrócić uwagę na wyłaniające się z niego struktury odpowiedzialne za działania prewencyjne. Są one ustanowione zarówno na poziomie ogólnopolskim, jak i poziomie poszczególnych jednostek organizacyjnych Kościoła.

³⁶ Dz. U. z 2016 r., poz. 862 z późn. zm.

³⁷ Zgodnie z art. 23 ustawy o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym, dopuszczenie osoby do pracy lub innej działalności opisanej powyżej bez uzyskania informacji z Rejestru Sprawców Przystępstw na Tle Seksualnym podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny nie niższej niż 1000 zł.

³⁸ Konferencja Episkopatu Polski, *Prewencja nadużyć seksualnych wobec dzieci i młodzieży*, pkt 16.

³⁹ Tamże, pkt 15.

⁴⁰ Tamże, pkt 17.

Na szczeblu centralnym ustawodawca przewidział przede wszystkim urząd koordynatora ds. ochrony dzieci i młodzieży. Jest on wyznaczany przez Konferencję Episkopatu Polski⁴¹. Do jego zadań należy:

- a) dbanie o wymianę doświadczeń na temat ochrony małoletnich na poziomie krajowym,
- b) wspieranie osób odpowiedzialnych za działania prewencyjne w kościołach partykularnych oraz jednostkach wychowawczych,
- c) wypracowywanie oraz upowszechnianie standardów jakości w zakresie prewencji,
- d) tworzenie i rozwijanie programów szkoleniowych,
- e) współpraca z odpowiedzialnymi za prewencję organami państwa,
- f) współpraca z Konferencją Episkopatu i mediami⁴².

Koordinatora powinien wspierać zespół. Jego członków zatwierdza Konferencja Episkopatu Polski. Prawodawca nie normuje natomiast, kto wyznacza członków tego zespołu.

Koordinator ds. ochrony dzieci i młodzieży powinien zostać ustanowiony również na szczeblu lokalnym. Prawodawca w sposób ogólny stwierdza, że do jego zadań należy wspieranie i koordynacja działań prewencyjnych, które powinny wyrażać się w:

- a) doradztwie przy planowaniu i przeprowadzaniu projektów prewencyjnych,
- b) przygotowywaniu i upowszechnianiu materiałów dotyczących ochrony dzieci i młodzieży,
- c) koordynowaniu wymiany doświadczeń osób zajmujących się pracą z małoletnimi,
- d) przekazywaniu informacji o podejmowanych działaniach ochronnych,
- e) monitorowaniu realizacji obowiązku szkoleń,
- f) superwizji szkoleń osób zajmujących się pracą z dziećmi i młodzieżą,
- g) przedstawianiu zakresu swoich działań koordynatorowi krajowemu⁴³.

Przywołane zadania mają co prawda charakter bardzo ogólny, ale pozwalają koordynatorowi na szczeblu lokalnym troszczyć się o wprowadzanie zasad prewencji i skutecznie reagować w przypadku występowania nadużyć wobec dzieci i młodzieży. Jednocześnie są wyraźnym rozszerzeniem powinności koordynatora krajowego.

⁴¹ Tamże, pkt 22. Od czerwca 2013 r. koordynatorem z ramienia KEP jest o. Adam Żak. Warto przy tym zauważyć, że urząd koordynatora powstał uprzednio do *Zasad prewencji*.

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże, pkt 25.

2. Normy diecezjalne i zakonne

Jednym z zaleceń prewencyjnych Konferencji Episkopatu Polski jest to, aby każda instytucja i organizacja kościelna pracująca z dziećmi i młodzieżą posiadała własny kodeks zachowań, którego nieprzestrzeganie będzie nieodwołalnie związane z konsekwencjami służbowymi⁴⁴. Postanowienie to zostało skierowane przede wszystkim do diecezji oraz do instytutów zakonnych i stowarzyszeń życia apostołskiego. Na jego postawie wymienione wyżej osoby prawne rozpoczęły tworzenie własnych kodeksów postępowania opartych o zalecenia ogólne Konferencji Episkopatu Polski. Trzeba przyznać, że wprowadzanie tej normy idzie powoli, bowiem do tej pory⁴⁵ kodeks został stworzony i przyjęty jedynie w nielicznych diecezjach oraz instytutach zakonnych i stowarzyszeniach życia apostołskiego. Należą do nich: Misjonarze Oblaci Maryi Niepokalanej⁴⁶, Warszawska Prowincja Zgromadzenia Najświętszego Odkupiciela⁴⁷, Towarzystwo Salezjańskie – Inspektorat pw. św. Jana Bosko we Wrocławiu⁴⁸ i Inspektorat pw. św. Jacka w Krakowie⁴⁹, Zgromadzenie Świętego Michała Archanioła⁵⁰, Zakon Szpitalny św. Jana Bożego⁵¹, Zgromadzenie Sióstr Najświętszej Rodzi-

⁴⁴ Tamże, pkt 10 i 11.

⁴⁵ W artykule opisywany jest stan prawny na dzień 1 września 2018 r.

⁴⁶ *Zasady postępowania służące ochronie i zabezpieczeniu nieletnich*, tekst zatwierdzony przez prowincjała z radą 26 listopada 2013 r., Poznań 2013 (archiwum własne). Jest to jedyny tego typu dokument wydany przed ogłoszeniem *Prewencji nadużyć* Konferencji Episkopatu Polski. Z tego powodu zawiera unormowania, które w aktualnym stanie prawnym kanonicznym i państwowym nie powinny już mieć zastosowania.

⁴⁷ *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce duszpasterskiej i wychowawczej Prowincji Warszawskiej Zgromadzenia Najświętszego Odkupiciela*, <http://www.redemptor.pl/wp-content/uploads/2018/02/8.-Normy-i-zasady-ochrony-dzieci-i-m%C5%82odzie%C5%BCy.pdf> (26.07.2018).

⁴⁸ *Normy i zasady ochrony małoletnich w praktyce wychowawczej Inspektorii Towarzystwa Salezjańskiego św. Jana Bosko*, Zarządzenie Inspektora, Wrocław 2016, <http://sdb.org.pl/wp-content/uploads/2015/05/Normy-i-zasady-ochrony-ma%C5%82oletnich-%E2%80%93-ebook-2016.pdf> (01.09.2018).

⁴⁹ *Normy i zasady ochrony małoletnich w praktyce wychowawczej Towarzystwa Salezjańskiego Inspektorii Krakowskiej*, Kraków 2015, <http://sdb.org.pl/wp-content/uploads/2015/05/Normy-i-zasady-ochrony-ma%C5%82oletnich-%E2%80%93-ebook-2016.pdf> (26.07.2018).

⁵⁰ *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce wychowawczej i duszpasterskiej Zgromadzenia Świętego Michała Archanioła*, Marki 2016, <http://www.michalicy.pl/storage/Dokumenty/Normy%20CSMA-kopia.pdf> (26.07.2018).

⁵¹ *Wskazówki dotyczące tworzenia zasad i procedur w zakresie ochrony i opieki nad dziećmi, dorosłymi specjalnej troski oraz osobami starszymi w ośrodkach i dzielach apostołskich św. Jana Bożego*, (brak miejsca i daty wydania), www.ohsjd.org/Resource/ProtectionDocument-GBCjuly2010-1-Abuso_pol_1.pdf (01.09.2018). Wskazówki te w dużej mierze mają charakter założeń do opracowania bardziej szczegółowych wytycznych.

ny z Nazaretu Prowincji Krakowskiej⁵², Urszulanki Unii Rzymskiej⁵³, Archidiecezja Przemysko-Warszawska Obrządku Greckokatolickiego⁵⁴, Diecezja Rzeszowska⁵⁵ i Diecezja Zielonogórsko-Gorzowska⁵⁶.

Ustanowione przez przełożonych tych osób prawnych normy mają charakter instrukcji, są bowiem wydane do wytycznych Konferencji Episkopatu Polski, które chociaż nie zawierają tego w tytule aktu prawnego, to jednak noszą charakter dekretu ogólnego (kan. 29 KPK), a zatem rządzą się kanonami o ustawach, do których można wydawać instrukcje (kan. 34). Wydaje się, że ich liczba pozwoli na wyciągnięcie wniosków, w którym kierunku zmierza ochrona małoletnich w kościołach partykularnych i innych kościelnych osobach prawnych zajmujących się duszpasterstwem dzieci i młodzieży.

2.1. Normy materialne

Rozpoczynając analizę powstałych instrukcji warto rozpocząć od wskazania wspólnych – dla wszystkich aktów prawnych – aspektów ochrony dzieci i młodzieży. W każdym z nich znajdujemy bowiem część, która zawiera ogólne zasady dotyczące ochrony małoletnich⁵⁷. Są one oczywiście w różny sposób artykułowane, ale można je sprowadzić do kilku ogólników. Po pierwsze ze wszystkich dokumentów wyraźnie wybrzmiewa stwierdzenie, że nie można tolerować nadużyć wobec małoletnich⁵⁸. Wydaje się, że jest to twierdzenie podstawowe, bowiem nie pozostawia miejsca na ukrywanie przestępców seksualnych lub na pomniejszanie wyrządzanego przez nich zła.

⁵² *Zasady i normy ochrony małoletnich oraz osób nieporadnych przed przemocą – Kodeks bezpieczeństwa Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu*, Kraków 2017, https://www.szkołanazaret.pl/pliki/kodeks-bezpieczenstwa_5aa45.pdf (01.09.2018).

⁵³ *Zasady ochrony dzieci, młodzieży i innych podopiecznych obowiązujące w Prowincji*, tekst niepublikowany, (autorowi nie udało się dotrzeć do tekstu norm).

⁵⁴ *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w Archidiecezji Przemysko-Warszawskiej Obrządku Greckokatolickiego*, <http://cerkiew.org/wp-content/uploads/2017/06/normy-i-zasady-ochrony-dzieci-i-m%5%81odzie%5%bby-w-archidiecezji-przem.pdf> (26.07.2018).

⁵⁵ *Wytyczne w sprawie ochrony małoletnich w praktyce wychowawczej diecezji rzeszowskiej*, Rzeszów 2017.

⁵⁶ *Normy dotyczące ochrony dzieci i młodzieży w Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej*, Zielona Góra 2018, (archiwum własne).

⁵⁷ Zob. *Normy i zasady ochrony małoletnich w praktyce wychowawczej Inspektorii Towarzystwa Salezjańskiego św. Jana Bosko*, art. 32-35; *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce duszpasterskiej i wychowawczej Prowincji Warszawskiej Zgromadzenia Najświętszego Odkupiciela*, cz. I, rozdz. I, art. 1-7.

⁵⁸ Zob. *Normy i zasady ochrony małoletnich w praktyce wychowawczej Inspektorii Towarzystwa Salezjańskiego św. Jana Bosko*, art. 35a; *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce wychowawczej i duszpasterskiej Zgromadzenia Świętego Michała Archaniola*, cz. I, rozdz. I, art. 1c; *Normy dotyczące ochrony dzieci i młodzieży w Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej*, art. 4.

Do zasad ogólnych należy także zaliczyć takie stwierdzenia jak: prawa małoletnich podlegają ochronie oraz małoletnim należy zagwarantować bezpieczeństwo i ochronę⁵⁹. Stawiają one osoby małoletnie w centrum zainteresowania Kościoła i wskazują, że ich bezpieczeństwo powinno stanowić naczelną zasadę, którą należy kierować się w praktyce wychowawczej.

Zasadą ogólną jest również wskazanie osób odpowiedzialnych za zapewnienie bezpieczeństwa małoletnim. Są nimi wszyscy, którzy podejmują działania wychowawcze i opiekuńcze⁶⁰. Dodatkowo partykularni prawodawcy kościelni zauważają, że osoby te muszą posiadać skuteczne narzędzia służące ochronie małoletnich w postaci odpowiedniego wykształcenia, umiejętności stosowania systemu prewencyjnego oraz znajomości procedur postępowania⁶¹. Służyć temu mają studia i szkolenia wzmacniające kompetencje wychowawcze.

W dalszej części przywołanych wyżej instrukcji można spotkać szczegółowe unormowania mające na celu ochronę osób małoletnich. Nie koncentrują się one tylko na ochronie przed nadużyciami seksualnymi, ale mają również na uwadze ochronę przed przemocą fizyczną, psychiczną oraz zagrożeniami duchowymi.

Na pierwszym miejscu należy jednak zwrócić uwagę na normy mające zabezpieczać małoletnich przed nadużyciami seksualnymi ze strony duchownych i innych osób podejmujących działania wychowawcze w ramach instytucji kościelnych. Niektóre dokumenty formułują je w sposób ogólny, inne zaś pełne są szczegółowych rozwiązań. Niemniej jednak wszystkie mają na celu zwiększenie bezpieczeństwa dzieci i młodzieży.

Przede wszystkim prawodawcy partykularni zwracają uwagę na niedozwoloność kontaktów seksualnych pomiędzy duchownymi i innymi pracownikami struktur kościelnych a osobami małoletnimi. Całkowicie zakazane są kontakty fizycznego obejmujące penetrację oraz akty niepenetrujące, takie jak obmacywanie, pieszczoty, pocałunki⁶². Niektóre z dokumentów podają wręcz katalog zarówno zabronionych, jak i dozwolonych form kontaktów fizycznych⁶³.

⁵⁹ *Normy i zasady ochrony małoletnich w praktyce wychowawczej Inspektorii Towarzystwa Salezjańskiego św. Jana Bosko*, art. 35bc; *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce wychowawczej i duszpasterskiej Zgromadzenia Świętego Michała Archaniola*, cz. I., rozdz. I, art. 1ab; *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce duszpasterskiej i wychowawczej Prowincji Warszawskiej Zgromadzenia Najświętszego Odkupiciela*, cz. I, rozdz. II, art. 1-3.

⁶⁰ Zob. m. in. *Normy i zasady ochrony małoletnich w praktyce wychowawczej Inspektorii Towarzystwa Salezjańskiego św. Jana Bosko*, art. 5.

⁶¹ Tamże, art. 35e.

⁶² Zob. tamże, art. 26.

⁶³ „Właściwym zachowaniem respektującym nietykalność małoletniego jest m.in: poklepanie po ramionach lub plecach, uścisk dłoni, delikatne objęcie na powitanie, dotykanie rąk, ramion czy barków, werbalne pochwalenie, trzymanie się za ręce w czasie modlitwy, zabawy czy dla uspokojenia wychowanka w sytuacji wzburzenia emocjonalnego, trzymanie za ręce dzieci w czasie spaceru, w celu zapewnienia im bezpieczeństwa. Zawsze właściwym jest zapytanie małolet-

W dalszej kolejności prawodawcy partykularni penalizują fotografowanie lub filmowanie małoletnich dla celów pornograficznych, prezentowanie im treści erotycznych, czynienie ich świadkami ekshibicjonizmu, konfrontowanie z obceniowym językiem lub nieprzyzwoitymi obrazami albo zachęcanie ich, by zachowywali się w sposób seksualnie niewłaściwy⁶⁴.

Zabronione jest także przesyłanie osobom małoletnim za pomocą jakiegokolwiek urządzenia jakichkolwiek treści mających podtekst seksualny, naruszających ich intymność lub pozwalających przypuszczać, że autor tych treści ma na celu rozbudzenie emocjonalne małoletniego, bądź doprowadzenie go do jakichkolwiek czynności seksualnych⁶⁵. Nie wolno również w obecności małoletnich wypowiadać żartów o podtekście seksualnym⁶⁶. Gdy z zaistniałej sytuacji wynika konieczność przeprowadzenia rozmowy wychowawczej o tematyce seksualnej, należy co do zasady powierzyć ją świeckim specjalistom⁶⁷.

W celu zagwarantowania zachowania wyżej wymienionych norm prawodawcy partykularni przepisują katalog pożądanych i niepożądanych zachowań. Przede wszystkim – poza sytuacjami koniecznymi – wychowawcy nie mogą przebywać z małoletnim sam na sam. Jeżeli dobro małoletniego wymaga indywidualnego spotkania z wychowawcą, spotkanie to nie może odbywać się w warunkach odizolowanych⁶⁸. Dodatkowo informację o czasie i miejscu spotkania należy przekazać innym osobom odpowiedzialnym za wychowanie⁶⁹. Indywidualnych spotkań z małoletnim nie wolno również mnożyć ani bez powodu przedłużać, przy czym liczba i pora spotkań powinna być wyraźnie określona. Również sprawowanie sakramentu pokuty poza konfesjonałem musi być dostosowane do przywołanych zasad bezpieczeństwa⁷⁰.

niego o pozwolenie na taki rodzaj zachowania. Nie wolno dotykać okolic intymnych, pośladków, piersi, klepać w uda lub kolana, łaskotać lub mocować się obejmując wychowanka, lub pozwalając mu na obejmowanie. Niedozwolone są wszelkie inne zachowania, które w naszej kulturze stanowią przekraczanie granic intymności.”, *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce wychowawczej i duszpasterskiej Zgromadzenia Świętego Michała Archaniola*, cz. I, rozdz. II, art. 14-16.

⁶⁴ *Normy i zasady ochrony małoletnich w praktyce wychowawczej Inspektorii Towarzystwa Salezjańskiego św. Jana Bosko*, art. 27.

⁶⁵ *Normy dotyczące ochrony dzieci i młodzieży w Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej*, art. 17.

⁶⁶ Tamże, art. 16; *Zasady postępowania służące ochronie i zabezpieczeniu nieletnich*, art. 40.

⁶⁷ *Normy dotyczące ochrony dzieci i młodzieży w Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej*, art. 16.

⁶⁸ *Zasady postępowania służące ochronie i zabezpieczeniu nieletnich*, art. 35; *Normy i zasady ochrony małoletnich w praktyce wychowawczej Inspektorii Towarzystwa Salezjańskiego św. Jana Bosko*, art. 69-72.

⁶⁹ *Normy dotyczące ochrony dzieci i młodzieży w Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej*, art. 12.

⁷⁰ *Normy i zasady ochrony małoletnich w praktyce wychowawczej Inspektorii Towarzystwa Salezjańskiego św. Jana Bosko*, art. 74.

W dalszej kolejności nie wolno wyręczać dzieci i młodzieży w czynnościach natury osobistej. W przypadku, gdyby wychowankowie – z racji wieku, bądź fizycznych ograniczeń – nie byli w stanie wykonać takich czynności, pomocy powinni udzielać świeccy wychowawcy, najlepiej tej samej płci⁷¹. Zabezpieczać przed nadużyciami seksualnymi wobec małoletnich mają także normy dotyczące organizowania wyjazdów z dziećmi i młodzieżą. Są one o tyle istotne, że do wielu nadużyć dochodzi właśnie podczas wyjazdów poza miejsce zamieszkania małoletnich.

Zgodnie z wolą niektórych partykularnych prawodawców podczas wyjazdów z dziećmi i młodzieżą należy zadbać o odpowiednią proporcję mężczyzn i kobiet w gronie wychowawców, stosownie do liczby chłopców i dziewcząt w grupie⁷². Dodatkowo sypialnie chłopców i dziewcząt powinny być odseparowane i nadzorowane przez wychowawców tej samej płci, co przebywający w nich wychowankowie⁷³.

Nie wolno również zabierać małoletnich na samodzielne wyjazdy. Dotyczy to także nieodległych podróży sam na sam samochodem⁷⁴. Na wyjazdy grupowe z dziećmi i młodzieżą należy uzyskać pisemną zgodę rodziców lub prawnych opiekunów. Podczas wyjazdu rodzice mają prawo do ciągłego kontaktu ze swoim dzieckiem oraz ich opiekunem. Ważną normą jest również ta zabraniająca nocowania wychowawcy w pokoju razem z dziećmi i młodzieżą. W sytuacjach wyjątkowych – do których zalicza się zapewnienie bezpieczeństwa małoletniemu – należy o tym fakcie poinformować innego wychowawcę oraz uzyskać zgodę małoletniego⁷⁵.

Przed nadużyciami seksualnymi mają również chronić małoletnich przepisy zakazujące przyjmowania ich i goszczenia po godzinie 22.00 w budynkach parafialnych – zarówno na plebanach, jak i w mieszkaniach duchownych. Ponadto spotkania późnowieczorne, wynikające z zadań duszpasterskich, zawsze powinny odbywać się w obecności dodatkowego wychowawcy⁷⁶. W tym kontekście ciekawa jest norma zawarta w postanowieniach diecezji greckokatolickiej, która stanowi, że trzeba mieć na uwadze sytuację, że dzieci z parafii mogą przyjść

⁷¹ *Normy dotyczące ochrony dzieci i młodzieży w Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej*, art. 20; *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce wychowawczej i duszpasterskiej Zgromadzenia Świętego Michała Archanioła*, cz. I, rozdz. II, art. 19.

⁷² *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce wychowawczej i duszpasterskiej Zgromadzenia Świętego Michała Archanioła*, cz. I, rozdz. II, art. 27.

⁷³ Tamże, rozdz. II, art. 30.

⁷⁴ *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce duszpasterskiej i wychowawczej Prowincji Warszawskiej Zgromadzenia Najświętszego Odkupiciela*, cz. I, rozdz. IV, art. 1.5.

⁷⁵ *Normy dotyczące ochrony dzieci i młodzieży w Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej*, art. 22-23.

⁷⁶ Tamże, art. 13.

pobawić się z dziećmi duchownego, dla którego plebania jest również miejscem zamieszkania jego rodziny⁷⁷.

Kolejne ważne miejsce w prawodawstwie partykularnym zajmuje ochrona małoletnich przed przemocą fizyczną. Dotyczy ona zarówno zabezpieczenia wychowanków przed przemocą ze strony wychowawców, jak i rówieśników.

Podstawową zasadą jest całkowity zakaz stosowania kar cielesnych wobec dzieci i młodzieży⁷⁸. Stosowanie tego typu kar nie może być usprawiedliwione nawet nadzwyczajnymi okolicznościami⁷⁹. Nie wolno również bagatelizować agresji fizycznej pomiędzy małoletnimi wychowankami⁸⁰. Każdy taki przypadek wymaga natychmiastowej reakcji ze strony wychowawcy.

Bezpieczeństwo fizyczne małoletnich powinno być również zapewnione podczas zorganizowanych wyjazdów. O ile wcześniej przywołane normy dotyczące wyjazdów chroniły przed nadużyciami seksualnymi, o tyle teraz należy zauważyć te, które zapewniają bezpieczeństwo uczestniczącym w nich dzieciom i młodzieży. Dlatego – zdaniem wielu ustawodawców partykularnych – wszystkie wycieczki powinny być starannie zaplanowane i w sposób formalny dokumentowane ze szczególnym zwróceniem uwagi na transport osób i ich zakwaterowanie. Należy także zadbać o ubezpieczenie małoletnich⁸¹. Wychowawcy powinni ponadto zwracać uwagę na zachowania powierzonych im podopiecznych, które mogą wskazywać na trudności związane z ich aklimatyzacją w grupie, problemami w nawiązywaniu kontaktów z rówieśnikami oraz na brak umiejętności radzenia sobie z sytuacjami konfliktowymi⁸². Wyjątkową uwagę należy zwrócić na małoletnich, których zachowanie rodzi zagrożenie dla innych uczestników wyjazdu⁸³.

Każdy wyjazd powinien ponadto odbywać się za pisemną zgodą rodziców bądź prawnych opiekunów, którzy dodatkowo muszą mieć zapewnio-

⁷⁷ *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w Archidiecezji Przemysko-Warszawskiej Obrządku Greckokatolickiego*, przypis nr 1 do rozdz. II, art. 4.

⁷⁸ Zob. V. Konarska-Wrzošek, *Regulacje prawnokarne dotyczące fizycznego karcenia dzieci*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2 (2003) nr 2, s. 47-54; J. Szafran, *Kary fizyczne jako przejaw przemocy wobec dzieci*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 16 (2017) nr 4, s. 55-80.

⁷⁹ *Normy dotyczące ochrony dzieci i młodzieży w Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej* art. 7; *Normy Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu* zawierają pozwolenie na zastosowanie siły fizycznej, ale tylko wyłącznie w celu powstrzymania agresji zagrażającej życiu i zdrowiu oraz bezpieczeństwu małoletnich, *Zasady i normy ochrony małoletnich oraz osób nieporadnych przed przemocą*, pkt 1.2.1.23.

⁸⁰ *Normy dotyczące ochrony dzieci i młodzieży w Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej*, art. 21.

⁸¹ *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce wychowawczej i duszpasterskiej Zgromadzenia Świętego Michała Archanioła*, cz. I, rozdz. II, art. 20.

⁸² Tamże, cz. I, rozdz. II, art. 21.

⁸³ Tamże, cz. I, rozdz. II, art. 22.

ną możliwość kontaktu zarówno z dzieckiem, jak i opiekunem⁸⁴. Prawodawca Kościoła Greckokatolickiego nakazuje ponadto zgłoszenie takiego wyjazdu do kanclerza kurii diecezjalnej na 30 dni przed, wraz z określeniem terminu, miejsca i przyczyny wyjazdu⁸⁵.

Ważną rolę w aktach prawa partykularnego pełnią również normy chroniące przed przemocą psychiczną. Jest to tym ważniejsze, że przemoc psychiczna stosowana wobec małoletnich jest trudniejsza do uchwycenia oraz łatwiejsza do zbagatelizowania⁸⁶. Stąd przede wszystkim wychowawcy pracujący w strukturach kościelnych powinni nabyć umiejętności rozpoznawania objawów przemocy fizycznej oraz wystrzegać się jej w praktyce wychowawczej. O ile ten pierwszy postulat powinien być zrealizowany przez prowadzenie szkoleń i warsztatów, o tyle ten drugi stał się w opisywanych dokumentach przedmiotem szczegółowych norm.

W związku z powyższym można spotkać normy zakazujące faworyzowania osób podlegających opiece oraz nakazujące równe traktowanie wszystkich wychowanków⁸⁷. W następnej kolejności zabronione jest niewłaściwe traktowanie emocjonalne małoletniego, mogące skutkować poważnym i trwałym defektem w jego rozwoju emocjonalnym⁸⁸. Może ono polegać na stawianiu wymagań nieadekwatnych do wieku i rozwoju małoletniego. Ma także miejsce, jeśli wychowawca nawiązuje z osobą małoletnią relacje przekraczające jego zdolności rozwojowe, bądź jest nadopiekuńczy lub ogranicza możliwości uczenia się. Stąd ciekawa wydaje się norma ustanowiona przez biskupa zielonogórsko-gorzowskiego zakazująca angażowania się w sposób zaborczy w prywatne życie małoletnich⁸⁹. Zabronione jest także stosowanie kar, które nosiłyby znamiona przemocy psychicznej, wyrażające się w poniżaniu, upokarzaniu i ośmieszaniu dziecka⁹⁰.

Przemoc emocjonalna wyraża się również odcięciu małoletniego od normalnych relacji społecznych oraz narażaniu go na obserwację złego traktowania innych wychowanków, co może prowadzić do poczucia bycia zastraszanym⁹¹.

⁸⁴ Tamże, cz. I, rozdz. II, art. 26.

⁸⁵ *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w Archidiecezji Przemysko-Warszawskiej Obrządku Greckokatolickiego*, rozdz. II, art. 5.

⁸⁶ Zob. D. Glaser, *Podstawy teoretyczne i pojęciowe dotyczące krzywdzenia (znęcania się psychicznego) i zaniedbywania emocjonalnego dzieci*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2 (2003) nr 3, s. 7-23.

⁸⁷ *Normy dotyczące ochrony dzieci i młodzieży w Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej*, art. 8.

⁸⁸ Zob. *Normy i zasady ochrony małoletnich w praktyce wychowawczej Inspektorii Towarzystwa Salezjańskiego św. Jana Bosko*, art. 23.

⁸⁹ *Normy dotyczące ochrony dzieci i młodzieży w Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej*, art. 18.

⁹⁰ *Zasady i normy ochrony małoletnich oraz osób nieporadnych przed przemocą*, pkt 1.2.1.3.

⁹¹ *Normy i zasady ochrony małoletnich w praktyce wychowawczej Inspektorii Towarzystwa Salezjańskiego św. Jana Bosko*, art. 24.

W kategorii stosowania przemocy psychicznej mieści się również demoralizowanie dzieci i młodzieży. Stąd w przywoływanych normach można dostrzec stanowcze wskazania prawodawców zakazujące częstowania małoletnich alkoholem, tytoniem i środkami psychoaktywnymi⁹². Jednocześnie zabrania się osobom zajmującym się opieką nad dziećmi i młodzieżą pozostawiania pod wpływem tych środków w czasie pełnienia funkcji wychowawczych⁹³.

Wreszcie trzeba zauważyć normy mające chronić małoletnich przed współczesnymi zagrożeniami. Wynikają one przede wszystkim ze złego korzystania z nowoczesnych technologii. Stąd szczególna uwaga zwrócona jest na cyberprzemoc, czyli wszelką przemoc z użyciem nowoczesnych technologii informacyjnych i komunikacyjnych, takich jak Internet, komunikatory, media społecznościowe, SMS-y, MMS-y itp.⁹⁴. Może ona dokonywać się poprzez wysyłanie wulgarnych i obraźliwych wiadomości oraz publikowanie i rozsyłanie ośmieszających małoletniego informacji, zdjęć i filmów.

W odpowiedzi na powyższe zagrożenie autorzy norm chroniących małoletnich wskazują na ich prawo do prywatności i szacunku. W konsekwencji zabraniają naruszania tajemnicy korespondencji dzieci i młodzieży, robienia im zdjęć oraz filmowania bez ich zgody, a także zamieszczania ich w mediach społecznościowych⁹⁵. Dodatkowo parafie i inne organizacje kościelne, które umożliwiają małoletnim dostęp do Internetu⁹⁶, mają obowiązek wdrożenia środków bezpieczeństwa uniemożliwiających dostęp do treści mogących nieść zagrożenie dla ich prawidłowego rozwoju⁹⁷. Można spotkać się również z normami, które zabraniają wychowawcom prowadzenia korespondencji elektronicznej z dziećmi i młodzieżą z prywatnych adresów mailowych i profili na portalach internetowych oraz przez komunikatory internetowe, które nie są powiązane instytucjonalnie z placówką wychowawczą⁹⁸.

Podsumowując normy materialne zawarte w lokalnym prawodawstwie należy zauważyć, że każda z analizowanych instrukcji ma właściwe sobie postanowienia

⁹² *Normy dotyczące ochrony dzieci i młodzieży w Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej*, art. 10; *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce duszpasterskiej i wychowawczej Prowincji Warszawskiej Zgromadzenia Najświętszego Odkupiciela*, cz. I, rozdz. IV, art. 1.6.

⁹³ *Normy dotyczące ochrony dzieci i młodzieży w Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej*, art. 11.

⁹⁴ *Normy i zasady ochrony małoletnich w praktyce wychowawczej Inspektorii Towarzystwa Salezjańskiego św. Jana Bosko*, art. 28.

⁹⁵ *Normy dotyczące ochrony dzieci i młodzieży w Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej*, art. 19.

⁹⁶ Zob. A. Wrzesień, *Profilaktyka zagrożeń dzieci i młodzieży w Internecie*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 4 (2005) nr 4, s. 78-84.

⁹⁷ *Normy dotyczące ochrony dzieci i młodzieży w Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej*, art. 25; *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce duszpasterskiej i wychowawczej Prowincji Warszawskiej Zgromadzenia Najświętszego Odkupiciela*, cz. I, rozdz. VI, art. 1-10.

⁹⁸ *Zasady i normy ochrony małoletnich oraz osób nieporadnych przed przemocą*, pkt 1.2.1.12.

wynikające ze specyfiki kościelnych osób prawnych⁹⁹. Inne odnajdujemy w diecezjach, a inne w instytutach zakonnych i stowarzyszeniach życia apostołowego.

W normach diecezjalnych spotkamy wskazania dotyczące przebywania małoletnich w budynkach kościelnych, co wiąże się z działalnością duszpasterstw parafialnych. Z kolei z dokumentach wytworzonych w instytutach zakonnych i stowarzyszeń życia apostołowego, zwłaszcza tych, które zgodnie ze swoim charyzmatem zajmują się wychowywaniem dzieci i młodzieży, szczególnie akcent jest położony na bezpieczeństwo małoletnich znajdujących się w zakładach wychowawczych i opiekuńczych. W związku z tym można w nich spotkać normy dotyczące procedury naboru oraz weryfikacji pracowników¹⁰⁰. Mają one na celu taki ich dobór, który zapewni realizację zasad prewencyjnych, uniemożliwiając jednocześnie występowanie niepożądanych zachowań ze strony osób sprawujących opiekę nad dziećmi i młodzieżą.

Właściwymi dla zakonów prowadzących dzieła pomocy są również normy dotyczące opieki nad dziećmi i młodzieżą ze specjalnymi potrzebami wychowawczymi lub niepełnosprawnością¹⁰¹. Ich odrębność bierze się ze świadomości przełożonych zakonnych, że w tego typu pracy wychowawczej potrzebna jest szczególna wrażliwość opiekunów, a niebezpieczeństwo skrzywdzenia małoletnich jest większe, z racji braku umiejętności tych osób radzenia sobie z zagrożeniami¹⁰².

Trzeba jednak zauważyć, że dotychczas wydane przez przełożonych partykularnych normy w większości postanowień są ze sobą zbieżne. Niektóre charakteryzują się wręcz literalnym podobieństwem, co może prowadzić do wniosku, że ich autorzy wzorowali się na istniejących już rozwiązaniach.

2.2. Normy proceduralne

Poza rozwiązaniami czysto prewencyjnymi, w normach partykularnych dotyczących ochrony dzieci i młodzieży znajdują się zasady postępowania w przy-

⁹⁹ Zob. *Wskazówki dotyczące tworzenia zasad i procedur w zakresie ochrony i opieki nad dziećmi*, s. 1.

¹⁰⁰ *Normy i zasady ochrony małoletnich w praktyce wychowawczej Inspektorii Towarzystwa Salezjańskiego św. Jana Bosko*, art. 38, załącznik nr 1; *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce duszpasterskiej i wychowawczej Prowincji Warszawskiej Zgromadzenia Najświętszego Odkupiciela*, cz. I, rozdz. VIII, art. 1-6.

¹⁰¹ Zob. *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce wychowawczej i duszpasterskiej Zgromadzenia Świętego Michała Archaniola*, cz. I, rozdz. III, art. 1-9; *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce duszpasterskiej i wychowawczej Prowincji Warszawskiej Zgromadzenia Najświętszego Odkupiciela*, cz. I, rozdz. V., art. 1-7.

¹⁰² Zob. A. Lechowska, *Przemoc seksualna wobec dzieci z niepełnosprawnością intelektualną*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 7 (2008) nr 1, s. 120-129.

padku, gdy dojdzie do skrzywdzenia małoletniego. Nie są one dosłownym powtórzeniem norm Konferencji Episkopatu Polski, które formalizują zgłoszenie przypadku nadużycia seksualnego wobec osoby małoletniej, ale w ich kontekście formułują jeszcze bardziej szczegółowe zasady postępowania.

Przed wszystkim autorzy norm partykularnych zgodnie stwierdzają, że nie wolno tolerować krzywd wyrządzanych osobom małoletnim. Z tej racji zwracają uwagę, że nie wolno lekceważyć ani banalizować informacji o nadużyciach seksualnych wobec dzieci i młodzieży oraz wyrządzanej im krzywdzie fizycznej lub psychicznej. Wobec powyższego, małoletniego lub inną osobę składającą doniesienie o przestępstwie należy życzliwie wysłuchać, nawet jeżeli relacja na temat domniemanego przestępstwa wydaje się mało prawdopodobna¹⁰³.

Analizowane normy zawierają również bardzo wiele szczegółowych wskazań dotyczących sposobu zachowania się osoby przyjmującej zgłoszenie. Według nich odbierającemu informację o przestępstwie nie wolno wydawać sądów o prawdopodobieństwie zaistniałej sytuacji, ani komentować sprawy wobec ofiary¹⁰⁴. Nie wolno również reagować emocjonalnie i składać małoletniemu obietnic, których nie będzie można dotrzymać, np. o zachowaniu całej sprawy w tajemnicy¹⁰⁵. Należy za to zachować roztropność w stawianiu pytań, otoczyć domniemaną ofiarę życzliwością, zapewnić jej bezpieczeństwo i zagwarantować udzielenie pomocy¹⁰⁶.

W tym kontekście nie wolno ujawnić szczegółów rozmowy osobom postronnym, a w szczególności osobie oskarżonej o wyrządzenie krzywdy małoletniemu¹⁰⁷. Fakt wykorzystania seksualnego małoletniego oraz uczynioną mu krzywdę fizyczną lub emocjonalną należy bezzwłocznie zgłosić przełożonemu kościelnemu albo jego delegatowi do spraw ochrony małoletnich. Norma ta dotyczy wszystkich sytuacji, w których osobą oskarżoną jest duchowny, zakonnik, alumn lub inna osoba sprawująca opiekę z ramienia instytucji Kościoła. Zgłoszenia wyżej wymienionym osobom należy dokonać także wbrew woli czy to małoletniego, czy też jego rodziców¹⁰⁸.

Doniesienie do przełożonego kościelnego może mieć charakter ustny, niemniej jednak przyjmujący informację o krzywdzie wyrządzonej małoletniemu

¹⁰³ Normy dotyczące ochrony dzieci i młodzieży w Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej, art. 28.

¹⁰⁴ Tamże.

¹⁰⁵ Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce wychowawczej i duszpasterskiej Zgromadzenia Świętego Michała Archanioła, cz. II, rozdz. I, art. 12; Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce duszpasterskiej i wychowawczej Prowincji Warszawskiej Zgromadzenia Najświętszego Odkupiciela, cz. II, rozdz. I, art. 4.

¹⁰⁶ Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce wychowawczej i duszpasterskiej Zgromadzenia Świętego Michała Archanioła, cz. II, rozdz. I, art. 3-11.

¹⁰⁷ Tamże, cz. II, rozdz. I, art. 13.

¹⁰⁸ Normy dotyczące ochrony dzieci i młodzieży w Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej, art. 35.

powinien sporządzić z tego spotkania pisemną i podpisaną notatkę¹⁰⁹. Może ona stanowić podstawę do wszczęcia dochodzenia wstępnego. Notatka powinna zawierać dane personalne zgłaszającego i ofiary, wiek ofiary, czas i miejsce w którym została skrzywdzona, personalia sprawcy oraz opis okoliczności zdarzenia¹¹⁰.

Informacja o krzywdzie wyrządzonej małoletniemu musi być również przekazana jego rodzicom, bądź prawnym opiekunom¹¹¹. Nie można przy tym zwlekać z przekazaniem takiej informacji. Rodzice lub prawni opiekunowie mają również prawo do bycia informowanymi o postępkach dochodzenia wstępnego.

Należy również zwrócić uwagę, że prawodawcy partykularni na równi z wykorzystaniem seksualnym małoletniego, albo uczynieniem mu krzywdy fizycznej lub psychicznej, stawiają próbę wykonania takiej czynności¹¹². Jest to norma w sposób szczególny chroniąca dzieci i młodzież, ponieważ niedokonanie lub chybienie przestępstwa wobec jednej osoby, nie zabezpiecza przed podjęciem próby przestępczej wobec tego samego lub innego małoletniego.

Na samym końcu omawianych norm proceduralnych należy zauważyć ciążący na osobie, która podjęła wiedzę na temat wykorzystania seksualnego osoby małoletniej, bądź innej wyrządzonej mu krzywdzie fizycznej lub psychicznej, obowiązek współpracowania zarówno z władzami kościelnymi, jak i państwowymi¹¹³.

Zakończenie

Podsumowując należy stwierdzić, że w polskim partykularnym porządku prawnokanonicznym pojawia się coraz więcej norm pochodzących od biskupów diecezjalnych i wyższych przełożonych zakonnych, które mają na celu chronienie dzieci i młodzieży przed nadużyciami seksualnymi oraz skrzywdzeniem fizycznym i psychicznym. Charakteryzują się one coraz większym stopniem uszczegółowienia, przez co lepiej uwrażliwiają na potrzeby małoletnich, zapewniają im bezpieczeństwo i chronią przed możliwymi działaniami przestępczymi. Trzeba jednak zauważyć, że w niektórych wymiarach są one wciąż niedoskonałe, dlatego należy spodziewać się kolejnych uregulowań, zarówno

¹⁰⁹ Tamże, art. 30; *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce duszpasterskiej i wychowawczej Prowincji Warszawskiej Zgromadzenia Najświętszego Odkupiciela*, cz. II, rozdz. I, art. 6.

¹¹⁰ *Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w Archidiecezji Przemysko-Warszawskiej Obrządku Grekokatolickiego*, rozdz. IV, art. 3.

¹¹¹ *Normy dotyczące ochrony dzieci i młodzieży w Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej*, art. 34.

¹¹² Tamże, art. 35.

¹¹³ Tamże, art. 36.

w obrębie tych kościelnych osób prawnych, które jeszcze nie dokonały tego typu unormowań, jak i tych, które już sformalizowały ochronę małoletnich, ale zdają sobie sprawę z konieczności wprowadzenia dodatkowych przepisów, które lepiej zabezpieczą dzieci i młodzież przed nadużyciami seksualnymi oraz przemocą fizyczną i psychiczną.

Streszczenie

Skandale wstrząsające w ostatnim czasie wspólnotą Kościoła katolickiego skłaniają do konkluzji, że skuteczność dzieła głoszenia Słowa Bożego wymaga zwrócenia szczególnej uwagi na ochronę dzieci i młodzieży przed nadużyciami seksualnymi ze strony duchownych i innych osób podejmujących pracę wychowawczą w strukturach kościelnych. Odpowiedzią na przypadki przestępstw seksualnych jest tworzenie programów prewencyjnych mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa osobom małoletnim. Zadania tego podjęła się zarówno Konferencja Episkopatu Polski, jak i polskie kościelne osoby prawne w postaci diecezji oraz instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego. W ich ramach, w ostatnich pięciu latach, powstały instrukcje mające na celu wdrożenie zasad prewencji. Są one jednak nieliczne i wydaje się, że Kościół w Polsce jest dopiero na początku drogi sytuującej ochronę dzieci i młodzieży w centrum posługi duszpasterskiej.

SŁOWA KLUCZOWE: Kościół katolicki w Polsce, przestępstwa seksualne, przemoc fizyczna i psychiczna, ochrona małoletnich

Abstract

Prevention of sexual abuse against minors in canonical Polish particular legislation

Scandals that recently shocked the community of the Catholic Church lead to the conclusion that the effectiveness of the work of proclaiming the Word of God requires special attention to the protection of children and youth against sexual abuse by the clergy and other people undertaking educational work in church structures. The response to this necessity is the creation of prevention programs aimed at ensuring the safety of minors. This task was undertaken both by the Episcopal Conference of Poland as well as church legal persons in the form of dioceses and institutes of consecrated life and society of apostolic life. Within their framework, in the last five years, instructions were created to implement the prevention principles. However, they are few and it seems that the Church in Poland is only at the beginning of the way that places protection of children and youth in the center of pastoral ministry.

KEYWORDS: The Catholic Church in Poland, sexual crimes, physical and psychological violence, protection of minors

Bibliografia

Źródła

- Codex Iuris Canonici, Auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgates*, AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Pallottinum 1984.
- Instrukcja dotyczące kryteriów rozeznawania powołania w stosunku do osób z tendencjami homoseksualnymi w kontekście przyjmowania ich do seminariów i dopuszczania do święceń z 4.11.2005 r.*, AAS 97 (2005), s. 1009-1012.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Prewencja nadużyć seksualnych wobec dzieci i młodzieży i osób niepełnosprawnych w pracy duszpasterskiej i wychowawczej Kościoła w Polsce*, tekst przyjęty 10-11 czerwca 2014 r., <http://episkopat.pl/prewencjanaduzyc-seksualnych-wobec-dzieci-i-mlodziezy-i-osob-niepelnosprawnych-w-pracyduszpasterskiej-i-wychowawczej-kosciola-w-polsce/> (30.08.2018).
- Konferencja Episkopatu Polski, *Wytyczne dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia*, tekst znowelizowany 6 czerwca 2017 r., http://episkopat.pl/wp-content/uploads/2017/07/KEP_wytyczne_z_aneksami.NOWELIZACJA.2017-1.pdf (8.08.2018).
- Kongregacja Nauki Wiary, *Normae de gravioribus delictis* z 15.07.2010 r., AAS 102 (2010), s. 419-431.
- Kongregacja Nauki Wiary, *Okólnik do konferencji episkopatów w sprawie opracowania „wytycznych” dotyczących sposobów postępowania w przypadku nadużyć seksualnych popełnionych przez duchownych wobec osób niepełnoletnich* z 3.05.2011 r., <http://www.opoka.org.pl/aktualnosci/news.php?id=37544&s=opoka> (30.08.2018).
- Normy dotyczące ochrony dzieci i młodzieży w Diecezji Zielonogórsko – Gorzowskiej*, Zielona Góra 2018, (archiwum własne).
- Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w Archidiecezji Przemysko-Warszawskiej Obrządku Greckokatolickiego*, <http://cerkiew.org/wp-content/uploads/2017/06/normy-i-zasady-ochrony-dzieci-i-m%C5%81odzie%C5%BBy-w-archidiecezji-przem.pdf> (26.07.2018).
- Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce duszpasterskiej i wychowawczej Prowincji Warszawskiej Zgromadzenia Najświętszego Odkupiciela*, <http://www.redemptor.pl/wp-content/uploads/2018/02/8.-Normy-i-zasady-ochrony-dzieci-i-m%C5%82odzie%C5%BCy.pdf>, (26.07.2018).
- Normy i zasady ochrony dzieci i młodzieży w praktyce wychowawczej i duszpasterskiej Zgromadzenia Świętego Michała Archaniola*, Marki 2016, <http://www.michalici.pl/storage/Dokumenty/Normy%20CSMA-kopia.pdf>, (26.07.2018).
- Normy i zasady ochrony małoletnich w praktyce wychowawczej Inspektorii Towarzystwa Salezjańskiego św. Jana Bosko*, Zarządzenie Inspektora, Wrocław 2016, <http://sdb.org.pl/wp-content/uploads/2015/05/Normy-i-zasady-ochrony-ma%C5%82oletnich-%E2%80%93-ebook-2016.pdf>, (01.09.2018).
- Normy i zasady ochrony małoletnich w praktyce wychowawczej Towarzystwa Salezjańskiego Inspektorii Krakowskiej*, Kraków 2015, <http://sdb.org.pl/wp-content/uploads/2015/05/Normy-i-zasady-ochrony-ma%C5%82oletnich-%E2%80%93-ebook-2016.pdf>, (26.07.2018).
- Prowincja Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej, *Zasady postępowania służące ochronie i zabezpieczeniu nieletnich*, tekst zatwierdzony przez prowincjała z radą 26 listopada 2013 r., Poznań 2013 (archiwum własne).

- Sobór Watykański II, *Dekret o formacji kapłańskiej Optatam totius*, [w:] *Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002.
- Ustawa z dnia 16 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym, Dz. U. z 2016 r., poz. 862 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, tekst jedn. Dz. U. z 2018 r., poz. 1600.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, tekst jedn. Dz. U. z 2018 r., poz. 1467.
- Wskazówki dotyczące tworzenia zasad i procedur w zakresie ochrony i opieki nad dziećmi, dorosłymi specjalnej troski oraz osobami starszymi w ośrodkach i dzielach apostołskich św. Jana Bożego, (brak miejsca i daty wydania), www.ohsjd.org/Resource/ProtectionDocument-GBCjuly2010-1-Abuso_pol_1.pdf (01.09.2018).
- Wytyczne w sprawie ochrony małoletnich w praktyce wychowawczej diecezji rzeszowskiej, Rzeszów 2017.
- Zasady i normy ochrony małoletnich oraz osób nieporadnych przed przemocą – Kodeks bezpieczeństwa Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu, Kraków 2017, https://www.szkołanazaret.pl/pliki/kodeks-bezpieczenstwa_5aa45.pdf (01.09.2018).

Opracowania

- Cucci G., Zollner H., *Kościół a pedofilia*, Kraków 2011.
- Glaser D., *Podstawy teoretyczne i pojęciowe dotyczące krzywdzenia (znęcania się psychicznego) i zaniechania emocjonalnego dzieci*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2 (2003) nr 3, s. 7-23.
- Konarska-Wrzosek V., *Regulacje prawne dotyczące fizycznego karcenia dzieci*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 2 (2003) nr 2, s. 47-54.
- Lechowska A., *Przemoc seksualna wobec dzieci z niepełnosprawnością intelektualną*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 7 (2008) nr 1, s. 120-129.
- Lempa F., *Kanoniczna ochrona karna małoletnich przed nadużyciami seksualnymi*, Białystok 2013.
- Majer P., *Problem wykorzystywania seksualnego małoletnich w Kościele. Perspektywa prawno-kanoniczna*, [w:] *Seksualne wykorzystywanie małoletnich w Kościele. Problem – odpowiedź kościoła – doświadczenie polskie*, A. Żak, E. Kusz [red.], Kraków 2018, s. 209-241.
- Marzec-Holka K., *Przemoc seksualna wobec dziecka. Studium pedagogiczno-kryminologiczne*, wyd. II rozszerzone, Kraków 2011.
- Mazurkiewicz d., *Ochrona małoletnich ofiar przestępstw contra sextum Decalogi praeceptum jako element formacji do kapłaństwa*, [w:] *Księga Jubileuszowa 70-lecie Wyższego Seminarium Duchownego w Gorzowie Wlkp. i Paradyżu*, D. Mazurkiewicz [red.], Paradyż 2017, s. 107-125.
- Rzeszowski W., *Odpowiedź Kościoła w Polsce na problem wykorzystywania seksualnego małoletnich w kontekście formacji seminarialnej i ciągłej*, [w:] *Seksualne wykorzystywanie małoletnich w Kościele. Problem – odpowiedź kościoła – doświadczenie polskie*, A. Żak, E. Kusz [red.], Kraków 2018, s. 243-252.
- Szafran J., *Kary fizyczne jako przejaw przemocy wobec dzieci*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 16 (2017) nr 4, s. 55-80.
- Szpakowski B., *Męska tożsamość kandydatów do posługi kapłańskiej*, „Biuletyn Wychowania Seminarialnego” 47 (2015) 56, s. 19-32.
- Wong J., *Kandydaci do kapłaństwa i do życia zakonnego. Wybór, obserwacja, formacja*, [w:] *Ku uzdrowieniu i odnowie. Materiały z sympozjum dla biskupów i przełożonych zakonnych o sek-*

sualnym wykorzystaniu osób niepełnoletnich, Papieski Uniwersytet Gregoriański 6-9 lutego 2012, Kraków 2012, s. 97-117.

Wrzesień A., *Profilaktyka zagrożeń dzieci i młodzieży w Internecie*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka” 4 (2005) nr 4, s. 78-84.